

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**KULTURÁLIS FESZTIVÁLOK MINT A
MŰVELŐDÉS ÚJ FORMÁI**

Szabó János Zoltán

Témavezető: Prof. Dr. Szabó László Tamás Dsc. egyetemi tanár

DEBRECENI EGYETEM

Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolája

Debrecen, 2012.

DEBRECENI EGYETEM
Bölcsészettudományi kar
Humán Tudományok Doktori Iskola
Neveléstudományi Program

Kulturális fesztiválok mint a művelődés új formái

Írta:

Szabó János Zoltán

Okleveles művelődési és
felnőttképzési menedzser

Témavezető:

Prof. Dr. Szabó László Tamás

Dsc. egyetemi tanár

Debrecen

2012.

1. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

A manapság tapasztalható fesztivál-jelenség a rendszerváltás óta bekövetkezett társadalmi és gazdasági változások egyik tünete. Az értekezés célja egyfelől e változások mint kontextusok felfejtése, másfelől pedig a kulturális fesztiválok által vállalt és betöltött társadalmi funkciók elemzése a kultúrpolitikai gyakorlat tükrében.

A kontextus tekintetében általánosan törekedtünk annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy mi vezetett a fesztiválok iránti egyre növekvő szakmai és hétköznapi érdeklődés kialakulásához? Ehhez elsősorban a fesztiválok történeti előzményeit elemeztük. Társadalmi funkciók tekintetében kutatásunk fókuszában a fesztiválok szocializációs folyamatban játszott szerepe állt. Annak a kérdésnek a megválaszolására is törekedtünk, hogy a kulturális politika milyen társadalmi funkciókat tart fontosnak a fesztiválok támogatását illetően és azok megvalósulnak-e a gyakorlatban? Ennek megválaszolására célul tűztük ki a fesztiválok támogatását indokoló támogatási szempontok, elvek és azok gyakorlati megvalósulásának elemzését. A hiányzó nyilvános és részletes szempontrendszer miatt (ez nemzetközileg is jellemző sajátosság) ezt rejtett szempontrendszernek neveztük. Empirikus kutatásunk a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) által 2007-ben támogatott fesztiválokra irányult, eredményeinket összevetettük a Fesztivál-világ című kötetben (2006) megjelent első, a teljesség igényével készült magyarországi fesztiválkutatás meglevő statisztikáival.

Minden társadalomnak van igénye az ünneplésre, az ünnep sajátosságai pedig tükrözik az adott társadalom világlátását, a közösség által vállalt identitást. Az ünneplés ugyanakkor Huizinga nyomán a játék egyik legmagasabb szintű formája is. A játéktényező annál inkább áthatja az ünnepet, minél inkább lehetőség nyílik a résztvevők szabad cselekvésére. Politikai okok miatt nem minden társadalomban volt azonban szabad a cselekvés a történelem folyamán, esetenként pedig a kultúrán belül is háttérbe szorult a játéktényező. Történetileg az össznépi ünnep volt az az ünneplésforma, ami a legnagyobb szabadságot biztosította az ünneplők számára, ily módon pedig leginkább módot adott a közösség által vállalt értékek és világlátás átörökítésére. A fesztiválokat a játék fogalomkörében és az ünnepléskultúra részeként értelmezzük és mai formájában az össznépi ünnep egyik megvalósulási formájának tekintjük. Az elméleti diskurzusok szerint átfogóan Marcel Mauss értékcsere elmélete és Victor Turner köztes állapot (liminalitás) elmélete írja le a fesztiválok társadalmi működésének lényegét. John Urry a köztes állapot elméletét nem csak a fesztiválok, hanem a turizmus elméleti alapjának is tartja, ugyanakkor az értékcsere elmélete alapján a fesztiválok Bourdieu inkorporált kulturális tőke elméletéhez is kapcsolódnak. A szocializációs folyamat

elemzésének szempontjait ezek az elméleti keretek határozzák meg. Az egyik első átfogó tudományos összegzést Alessandro Falassi adta a fesztiválok fogalmáról, ezt felhasználva és aktualizálva a fesztivált fogalmilag rendszeresen ismétlődő, rituális eseményekből álló tematizált ünnepnek tartjuk, mely bemutatja a helyi társadalom és a fesztiválon résztvevők alkotta közösség által vállalt identitást, alapértékeket és világlátást. Kulturális fesztiváloknak a művészeti programot tematikájuk középpontjába állító fesztiválokat értelmezzük.

A fesztiválkutatások előzményei visszanyúlnak a 19.-20. század fordulójára. Kulturális antropológusok ekkor az archaikus közösségek ünneplési gyakorlatát kezdték leírni (pl. Gennep), de idővel arra is felfigyeltek, hogy a mai rendezvények némileg más kontextusban valósulnak meg. Ennek fő okát a közösség újraértelmezésében találhatjuk meg. A fesztivál ma is egy különleges esemény, de egyúttal egy program is melyet arra szakosodott szakemberek valósítanak meg. A résztvevőket kizökkenti a hétköznapokból a fesztivál, ahol a testmeleg közösségek illúziójának megtapasztalására számíthatnak. A közösségi élet mára Robert Putnam és mások szerint is válságba került, de az is lehet, hogy a társadalmi átalakulás eredményeképpen másképpen él a mai ember közösségi életet; például fesztiválokon. A társadalmi és kulturális átörökítés folyamatában egyre fontosabb kulturális intézményekké váltak a fesztiválok, amiben alapvető szerepe volt az ellenkultúra kibontakozásának is.

A konkrét fesztiválkutatások a nemzetközi szakirodalomban az 1970-as évek végén jelennek meg és alapvetően a társadalmi hasznosság és a gazdasági eredményesség kérdéskörére fókuszálnak. A társadalmi hasznosság tekintetében a kutatások elsősorban a városi rehabilitációs törekvéseket, a hátrányos helyzetű rétegek bevonását, a közterek újrahasznosítását („visszafoglalását”) és a társadalmi aktivitás növekedését tartják fontosnak (Francois Matarasso, Franco Bianchini, Charles Landry). A gazdasági eredményesség kutatások ezzel szemben a turizmus igényeinek kiszolgálásában, a város hírnevének javításában és a helyi gazdaság bővítésében látják a fesztiválok szerepét (John L. Crompton, Donald Getz). A hazai kutatás ezzel szemben az ifjúságkutatások (Gábor Kálmán, Bauer Béla, Ságvári Bence által vezetett Ifjúság 2000, 2004, Fanta Trendriport, Sziget-kutatások) és a szabadidő felhasználás – kulturális fogyasztás Vitányi Iván, Hidy Péter, Agárdi Péter által vezetett kutatásai (Magyarország kulturális állapota) köré szerveződtek. Ennek oka valószínűleg az, hogy Magyarországon az ifjúsági korszakváltás és a kulturális paradigmaváltás is késleltetett módon ment végbe az oktatás expanziójának kései megjelenése miatt. A megvalósult kutatások rávilágítottak a fesztiválok egyre növekvő jelentőségére és annak helyi beágyazódási folyamataira.

2. Az alkalmazott módszerek

A Kádár-rendszer kulturális politikai korlátainak (tilt, tűr, támogat) köszönhetően a fesztiválok széles körű elterjedése csak a rendszerváltás után volt lehetséges Magyarországon. A Fesztivál-világ kutatás tapasztalatai szerint a fesztiválok 80%-a rendszerváltozás után jött létre. Ezzel párhuzamosan az ifjúsági korszakváltás a nyugat-európaihoz képest késve, az ezredforduló táján valósult meg az ifjúság 2000 kutatások szerint. Ebben a kontextusban a kulturális fesztivál, és a fesztiválok társadalmi funkciói általunk kidolgozott modellje keretein belül maradva hipotéziseinket és kérdéseinket a szocializációs folyamatokat biztosító interakciók és a fesztiválok társadalmi funkciói (1) valamint a fesztiváltámogatást rejtett szempontrendszer vonatkozásában (2) fogalmaztuk meg az alábbiak szerint.

A fesztivál mint forma Magyarországon az ifjúsági korszakváltás és a kulturális paradigmaváltás szimbolikus intézményévé, szocializációs közegévé vált 1989 után, és ez alapvetően meghatározza a fesztiválok konformitáshoz való viszonyát (H1). Ehhez kapcsolódó kérdés, hogy mely funkciók mentén töltik be szocializációs szerepüket a hazai fesztiválok, és hogyan érvényesülnek az ifjúsági korszakváltás és a kulturális paradigmaváltás sajátosságai a mai fesztiválok körében? A kérdés megválaszolásához a szocializációs folyamatokat biztosító interakciókat és a fesztiválok társadalmi funkcióit elemeztük az alábbi felosztásban:

- közvetített értékek, konformitás,
- a közönség és a közösségi feltételrendszere,
- fesztiválok és tanulási folyamatok

E funkcionális felosztás keretein belül elsősorban a közösségi kapcsolódás, a kulturális emlékezet, a nonformális és informális nevelés valamint a fesztiválrendezés finanszírozási, látogatói és művészeti-tartalmi sajátosságait kutattuk.

A fesztiválok elterjedése világszerte általános jelenség, de számos kutatás rámutat, hogy alig ismertek, vagy kifejezetten artikulálatlanok a fesztiválok támogatásának kulturális politikai céljai. A hazai fesztivál-támogatásra is jellemző az artikulálatlanság, de az NKA fesztiváltámogatás esetében e mögött feltételezésünk szerint érvényesül a támogatott fesztiválok sajátosságai alapján meghatározható rejtett szempontrendszer is (H2). Az NKA Kiemelt Kulturális Események Ideiglenes Kollégiuma által meghirdetett és általunk vizsgált 2007 évi pályázati támogatások kiemelkedő jelentőségű kulturális eseményeket és nemzetközi vagy országos vonzerővel bíró kulturális fesztiválokat kívántak támogatni. Nem volt azonban világos, hogy miben áll a kiemelkedő jelentőségű kulturális fesztiválok fogalma. A kutatás

során azt vizsgáltuk, hogy a támogatásban részesített fesztiválok esetében milyen sajátosságok értelmezhetők utólag a támogatás – akár nem is tudatosan kialakított – szempontrendszereként. Ehhez olyan szempontokat kerestünk, melyeket a fesztiválok gyakorlatából azonosíthattunk és ezt összevetettük a társadalmi funkció modellel is. A hangsúlyeltolódásokat az 2004-es országos mintával összevetésben terveztük értelmezni. Kutatni kívántuk azt is, hogy volt-e előrelépés a 2004-es felmérésben megjelölt problémák vonatkozásában, és melyek a jelenleg is megoldásra váró aktuális és tipikus problémák, nehézségek?

A kitűzött célok elérését empirikus kutatással támasztottuk alá. Ebben a hazai közművelődési kutatások során kialakult módszertant vettük alapul, mely alapvetően a látogatói szempontra (milyen kínálatot talál a látogató?), és az intézményi szempontra (a kínálat feltételei) támaszkodik. Empirikus vizsgálatunk az Nemzeti Kulturális Alap Kiemelt Kulturális Események Ideiglenes Kollégiuma által 2007 évben támogatott fesztiválokat választottuk (N=57). Ezt kiegészítve és a tapasztalatokat felhasználva 2009-ben interjúkat készítettünk a magyarországi színházi fesztiválok (N=9) vezetőivel a közönségbővítési, közönség nevelési törekvéseikről.

Az empirikus kutatásunknak két fő része volt. Egyfelől kérdőív felvétel történt kérdezőbiztosokkal az NKA Kiemelt Kulturális Események Ideiglenes Kollégiuma által 2007-ben támogatott fesztiválok szervezői körében. Az empirikus kutatás másik részeként a kérdezőbiztosokat terepkutatás elvégzésére, azaz a fesztiválokon való részvételre és tapasztalataik megfigyelési szempontsorban való rögzítésére kértük. Értekezésünkben e két empirikus kutatás eredményeit elemezzük. Kutatásunkat ugyanakkor kiegészítettük a 2009 évi színházi fesztiválok szervezőivel készített fókuszcsoporthoz tartozó interjúkkal is annak érdekében, hogy a nevelési célkitűzések, valamint a koncepció és programalkotási módszerek, együttműködési formák összefüggéseire nagyobb rálátást nyerjünk.

Az eredmények feldolgozása során adatainkat összevetettük a 2004-es, teljes lefedettségű törekvő kutatás adataival, mint meglévő statisztikákkal. Az összehasonlítás úgy véljük támpontot adhat a támogatási szempontok megítéléséhez, ahhoz, hogy az összes fesztiválhoz képest milyenek a kiemelt fesztiválok? Ebben fő törekvésünk, hogy képet alkothassunk a támogatás gyakorlatban megvalósuló preferenciáiról. A kutatás során a támogatott fesztiválok szervezőivel vettük fel a kapcsolatot; azokat a fesztiválokat, akik pályáztak, de nem nyertek támogatást nem volt lehetőségünk a kutatásba bevonni.

3. Az eredmények

A fesztiválok társadalmi kontextusára vonatkozólag történetileg az őszenépi ünnep volt az az ünneplésforma, ami a cselekvés és a játék legteljesebb szabadságát biztosította a résztvevők számára. Az ókori görög és római kultúra őszenépi ünnepei eltérő lehetőségeket biztosítottak az ünneplésformáknak, a művészeti műfajoknak és a cselekvés szabadságának, más volt a közízlés és más számított konformnak. A politika Athénban a fesztiválszervezet kialakításában jelenik meg, Rómában azonban felismeri a fesztiválokban rejlő politikai veszélyt és lehetőséget (Compitalia betiltása, történelmi emléknap létrehozása). Az ókor végére az ünnepek helyi jelentőségűvé váltak, a szokások is átalakultak. A kora középkor ünnepei a keresztény liturgikus évhez, a vásárokhöz és az udvari élet eseményeihez igazodtak; az ünneplés általános formájává vált a vonulás (processzió). Az egyházi ünnepnek idővel kialakult a fordított világ elvére épülő komikus párja (nevetéskultúra). A középkor derekára professzionizálódott az ünneplés szervezése, de művészek státusa alacsony. A 15-16. században megváltozik az ünneplés módja, az ünneplés fokozatosan elválik az egyháztól, elkülönülnek a polgárság és az arisztokrácia ünnepei, az udvari kultúra bezártságba menekül. Más lesz a konform az arisztokrácia és a polgárság számára. A művészetből élő emberek számára a városok szerepe egyre inkább felértékelődött. A város pedig felértékelte a művészeket, a polgári kultúra magát a művészt, vagy a művészetet állítja középpontba: így az első művészeti fesztivál is (Bayreuther Festspiele, 1876). Ez az ünneplésforma azonban a városi elit ünnepe, nélkülözi az őszenépi ünnepi jelleget. A művészeti fesztiválok hosszú fejlődési pályát jártak be mire őszenépi ünneppé váltak. Előbb a nemzetközi filmfesztiválok nyitnak a tágabb szakmai (Cannes) majd a nagyközönség (Locarnói Film Fesztivál) felé; elsősorban a sztárrendszer igényli ezt. Politikai szerepük a fasizmus idején (Velence – Cannes viszonya) és az újjáépítés során (Berlinale 1951) szembeötlő. Az őszenépi ünnepi jelleget öltő kulturális fesztiválok a második világháború után terjednek el, Kelet-Európa azonban ebből politikai okokból kimarad. Új helyzetet teremt az ellenkultúra kialakulása, az ifjúsági rock fesztiválok elterjedése. A nyugati világban igyekeznek ezt a népszerű ünneplésformát a turizmus és a város rehabilitáció szolgálatába állítani, Kelet-Európában azonban ideológiai kérdés maradt a fesztivál (VIT). Magyarországon a fesztiválügy eleinte államilag szervezett volt (televíziós és rádiós versenyek), az alulról jövő kezdeményezéseket igyekeztek elfojtani (Pusztavacs) vagy ellehetetleníteni (támogatott ellenfesztiválok). Néhány kezdeményezés azonban így is megvalósulhatott, azonban a 1989 kapunyitó hatással volt a fesztiválokra.

Figyelembe véve a fesztiválok történeti, fogalmi és társadalmi kontextus szerinti sajátosságait kutatásunk egyik eredményeként, elkészítettük a fesztiválok többféle felosztási szempontot figyelembe vevő, struktúrába rendezett társadalmi funkció modelljét, melyben művészeti, közösségi művelődési és politikai/pozícióerősítési funkciókat különítettünk el. Ezek nem zárják ki egymást, de hangsúlyokat jelölnek az egyes fesztiválok által gyakorlatban megvalósított társadalmi funkciókra nézve.

Egyik hipotézisünk a fesztiválok szocializációs folyamataira és konformitáshoz való viszonyára vonatkozott. A szocializációs folyamatok feltételrendszereként a kulturális és közösségi beágyazottságot vizsgáltuk, majd elemeztük a megvalósuló tanulási folyamatokat. A kulturális beágyazottságot a kulturális konformitás problematikájaként értelmeztük. A vizsgált fesztiválok körében hétféle indikátort vettünk alapul a kulturális konformitás megítéléséhez: névhasználat, szimbólumhasználat, jellemző műfajok, szervezők autonómiája, koncepció kiforrottsága, valamint közvetített értékek és funkciók. E változók alapján konformitás szerint az alábbi tipológiát alakítottuk ki:

(1) A régi konform fesztiválok klasszikus műfajokat mutatnak be, a szervezőket alacsony autonómia, turisztikai vonzerőre törekvés és önkormányzati befolyás jellemzi. A szimbólumok használata merev, koncepciójában az instrumentális értékek (kultúra és hagyomány általában) jellemző. Fő társadalmi funkciója a politikai pozícióerősítési funkció.

(2) A nonkonform fesztiválok a mindenkori kortárs avantgard műfajokat mutatnak be (kortárs színház, főleg tánc és mozgás). A szervezők nagy szabadságfokkal rendelkeznek, a szimbólumok innovatívak, meghökkentők. Értékek tekintetében inkább individualista, fő társadalmi funkciója a művészeti funkció, a művészet megreformálása.

(3) Az újkonform fesztivál az ellenkultúra révén elterjedt rock fesztivál mai formája. A szervezők autonómiája magas, a vizuális üzenetek jellemzően innovatív betűképek, de nem meghökkentők. Koncepciójuk az ifjúsági közösségre mint sajátos célcsoportra fókuszál, jellemzően expresszív értékeket közvetítenek. Fő társadalmi funkciójuk a közösségi művelődés, a felnőtt lét társas megélése, az ifjúsági által vallott értékek megerősítése.

(4) A hagyományt újító fesztiválok régi- és újkonform műfajokat egyaránt bemutatnak, koncepciójukban szintézist keresik. További jellemzőjük a közepes szabadságfok a szervezésben, az innovatív képszerű lógók (gyakran természeti elemekkel) használata. Fő műfajuk a népi, komoly és könnyűzene, világzene, koncepciójuk átgondolt, a megújulásra és a feltöltődésre fókuszál. Ezekben az eseményekben inkább expresszív értékek figyelhetők meg, fő társadalmi funkciójuk a közösségi művelődés keretein belül a megújítva megőrizni és a szendvics (népszerű műfajok közé csomagolt igényesebb műfajok) funkció megvalósítása.

A közösségi beágyazottságot a vizsgált fesztiválok túlnyomó többségénél alátámasztja a helyi emberek önkéntesként való bevonása, az önkormányzat és a társintézmények segítségével valamint a helyi vállalkozók bevonása szponzorként. Kritikus pontnak nevezhetjük azonban a helyi vállalkozók szolgáltatás nyújtóként való bevonását és a kiegészítő szolgáltatások színvonalát. A vizsgált fesztiválok körében a közösségi beágyazottság nem akadály a szocializációs folyamatoknak, megteremti annak feltételeit, hogy a fesztiválnak köszönhetően tanulási és tapasztalási folyamatok induljanak el a helyi lakosok között és helyi szervezetekben. Elemeztük a fesztiválszervezők fejlesztésre vonatkozó terveit és annak közösségi kapcsolódási pontjait is. Ez alapján a legjellemzőbb a terjeszkedési és növekedési koncepció volt, azaz a fesztiválszervezők több helyszínt, fellépőt és több látogatót szeretnének, ami a turisztikai infrastruktúra fejlesztését is megkívánná, és további tanulási folyamatokat is szükségessé tesz minden helyi szereplő számára. A közösségi beágyazottság részeként elemeztük az épített és szellemi örökséghez kötődést is. Ez a fesztiválok túlnyomó többségre igen vagy nagyon jellemző volt, egyforma mértékben vonatkozott a szellemi és az épített örökségéhez való kapcsolódásra. Tárgyát tekintve a szellemi örökség főleg a termelőtevékenységre, a hagyományos ünnepekre, történelmi tényekre vagy mítoszokra, esetleg helyi szellemi kisugárzást jelentő intézményeire vonatkozott. Azonosítottuk azonban a hagyományteremtő fesztiválok jelenlétét is olyan helyeken, ahol nem volt jelentős vagy már feledésbe merült a helyi hagyomány. Az adott település épített és szellemi örökséghez igen szorosan kapcsolódtak ezek a fesztiválok, a tanulási folyamatoknak tehát ez a feltételrendszere is adott volt.

A tanulási feltételrendszer feltérképezése után elemeztük a megvalósuló tanulási folyamatokat is. Ehhez pedig kialakítottunk egy koncepció szerinti fesztivál tipológiát:

- (1) Művészeti szakmai célokat előtérbe állító fesztiválkonceptiót megvalósító fesztiválok a művészeti funkciót vállalják fel, elsősorban maguknak a művészeknek adva lehetőséget a tanulásra. A tömeg bevonása nem jellemző.
- (2) A gazdaságfejlesztő (elsősorban turisztikai) fesztiválkonceptió elsősorban a politikai/pozícióerősítési társadalmi funkcióval van összefüggésben, a tanulási folyamatok ez esetben pedig elsősorban a helyi vezetőkre és a turistákra (helyismeret, kulturális örökség megismerése) vonatkoznak, kevésbé a helyi közösségre.
- (3) Értékmentési és nevelési célokat megfogalmazó koncepciót megvalósító fesztiválok vállalták fel leginkább közönség nevelését, ízlésének formálását

általában véve. Ennek három altípusát azonosítottuk, melyek a legösszetettebb tanulási folyamatokat valósították meg.

- A hagyományra építő fesztiválkoncepció esetében a hagyomány átörökítése a legjellemzőbb, ez esetben nonformális tanulási formákat mutattunk ki (tanfolyami oktatás)
- A hagyományt újító fesztiválkoncepció tapasztaltuk a legösszetettebb tanulási formákat. Formális oktatás terén megvalósult a fesztiválon fellépő művészek helyi oktatásba való bevonása, a fesztivál oktatási intézményekkel való együttműködése révén. Ez esetben tanóra és fesztivál épült egymásra tantervi és azon kívüli órák formájában.
- A népszerűsítő fesztiválkoncepció esetében az informális tanulás volt a legjellemzőbb. Az autonóm tanulást segítő feltételrendszer itt volt a legkimunkáltabb. Ez azonban már nem csak a helyi emberek, hanem a turisták számára is tanulási lehetőséget jelentett.

A kutatás tapasztalatai szerint a kulturális beágyazottság (konformitás) elsősorban a szocializációs folyamatok tartalmát és üzenetét határozta meg, a közösségi beágyazottság a tanulási folyamatok feltételrendszerét biztosította, a konkrét tanulási folyamatok pedig e feltételrendszerben az egyéni és szervezeti tanulás szintjén valamint formális, nonformális és informális területeken egyaránt működtek. A vizsgált fesztiválok harmadának volt bizonyíthatóan kellő beágyazottsága és koncepciója ahhoz, hogy tudatos, a szervezők által megtervezett és irányított tanulási folyamatokat hajtson végre. A fesztiválok kétharmadánál inkább az autonóm tanuláshoz adott impulzusok jelenlétét mutattuk ki.

Másik hipotézisünk az NKA Kiemelt Kollégium rejtett fesztiváltámogatási szempontrendszerére volt. Összesen hét rejtett szempontot igazoltunk vissza:

(1) A kutatás eredményei alapján a támogató általában véve a régi konform kultúra fennmaradását és turisztikai hasznosulását látta fontosnak, valamivel kisebb súllyal pedig a hagyományt újító fesztiválokat. Ezek mögött kisebb számmal szerepeltek a fiatalok újkonform kultúráját és a nonkonform kísérletezés útját választó fesztiválok.

(2) Az, hogy a fesztiválok harmada tudatos, a szervezők által megtervezett és irányított tanulási folyamatokat hajtott végre arra utal, hogy a fesztiválok másodlagos nevelési célja is rejtett szempontrendszer részét képezi.

(3) A társadalmi hatás tekintetében a hátrányos helyzetű lakosság élményben részesítése is rejtett szempont volt. A hátrányos helyzetű emberek bevonását a fesztiválszervezők általunk aktívnak (forrás vagy kedvezmény biztosítása a részvételhez,

illetve utazáshoz) és passzívnak (ingyenesség, a fesztivál területi kiterjedése) tekintett módon is elősegítették. A gyakorlatban az aktív segítség a fesztiválok kevesebb, mint tizedében volt jellemző, az is leginkább kedvezményes jegyek és a fesztivál területén történő ingyenes vagy kedvezményes utazás lehetőségét jelentette semmint pénzbeli támogatást. A passzív segítségnyújtás tekintetében az ingyenes programok nagyon jellemzőnek, az utalvány (étkezési, üdülési) beváltás jellemzőnek mondható volt. A fesztiválok hátrányos helyzetű térségben való megszervezése előfordul, a területi kiterjedésre (több településen való rendezés) is vannak követendő példák, de egyik sem nevezhető általánosnak.

(4) A területi kiegyensúlyozottság szempontja a gyakorlatban általában véve érvényesült. A támogató jellemzően a városi fesztiválokot támogatta, melyek egy helyszínen a helyi közösség aktív bevonásával valósulnak meg, ugyanakkor a 2004-es országos mintához képest preferálta a több helyszínrű lebonyolítást is. A fürdők közönségének szórakoztatását az eredmények alapján nem tekintették fontosnak. A kiegyenlítetttség szempontja inkább felülről jövő kezdeményezésekkel valósul meg, azok nélkül korlátozott az érvényessége. Az is megfigyelhető volt, hogy a hátrányos helyzetű kistérségeket érintette a fesztiváltámogatás, de az éppen leszakadó, de még nem hátrányos helyzetű térségekben legalacsonyabb volt a fesztiváltámogatás gyakorisága. Ennek okát a tűzoltás jellegű finanszírozásban sejtjük: a feltűnően hátrányos térségekre jut támogatás és figyelem, de az éppen leszakadókra már nem. A területi szempont érvényét megerősítette a 2004-es kutatással való összevetés. Azokban a megyékben ugyanis ahol 2004-ben kevesebb fesztivált találtunk (Somogy, Vas, Zala, Nógrád), oda kevesebb fesztiváltámogatás jutott 2007-ben is. Ezekben a megyékben valószínűleg még alacsonyabb szinten van a fesztiválozás kultúrája.

(5) A vizsgált fesztiválok a vártnak megfelelően a 2004-es országos átlagnál hosszabbak voltak, több embert vontak be és átlagosan nagyobb költségvetéssel rendelkeztek mind műfajonként mind pedig összességében. A részletesebb elemzés azonban azt mutatja, hogy a drágább színházi és komolyzenei műfajokat színpadra vivő fesztiválokot preferálta a kiemelés az olcsóbb népművészeti fesztiválokkal szemben. Az idegenforgalmi vonzerő tekintetében is érvényes az összevetés, erre vonatkozólag is az átlagnál nagyobb vonzerőt preferálta a támogatás.

(6) A hatékonyság rejtett szempontként azokban az esetekben jelent meg, ahol nem a művészeti szakmai szempontok voltak elsődlegesek a fesztivál megrendezésében. A kialakított hatékonyság tipológiában a nagy tömegrendezvények bizonyultak a leghatékonyabbak, ezek nagy költségvetéssel nagyon sok embert vontak be. A következő hatékonysági csoportot a közepeméretű fesztiválok jelentik. Ezek kevesebbe kerülnek, de

kevesebb embert is vonnak be. Gazdasági szempontból kevésbé hatékonyak a rétegfesztiválok, a művészeti fesztiválok és a minőségi turizmus eseményei, de ezek főleg méretük miatt kevésbé hatékonyak. A színházi és komolyzenei fesztiválok ezzel szemben a műfajuk miatt voltak kevésbé hatékonyak.

(7) Egy másik felismert összefüggés szerint az önkormányzatok támogatása és az NKA Kiemelt Kollégium támogatása fordítottan arányos a kulturális és a turisztikai felhívás esetében. Az önkormányzatok inkább a turisztikai, a Kiemelt Kollégium pedig inkább a művészeti szempontokat részesítették előnyben. Ez az arányosság felerősíti azokat a félelmeket, mely szerint, ha a helyi döntéshozókra bízják a művészeti támogatást, az a művészet helyett más szempontokat tartanának szem előtt és összességében a művészeti élet hanyatlásához vezetne.

Nem nyert igazolást azonban az a feltételezésünk, hogy a 2004-ben felismert szervezési problémák tekintetében sikerült volna lényegesen előbbre lépni. A kiegészítő szolgáltatások színvonalát most is alapvetően alacsonynak találták a megfigyelők, míg a kulturális és művészeti tartalommal voltak leginkább elégedettek. A fesztiválok egyik legfőbb hiányossága a közönség szempontok figyelembevétele, de a kérdezőbiztosok jelentéseiből kiderült, hogy alig-alig találni a rendezvény lázában égő települést, ahol valódi, az egész településre kiterjedő ünnepi fesztivál hangulat lenne.

4. A szerzőnek az értekezés tárgyában megjelent publikációi

(2012) Festivals and Non-Conformism in Hungary.

In: *Útközben. Kutatás, képzés, tudomány a Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Programban.* Debrecen, p. 10. (megjelenés folyamatban)

(2010) A fesztiválok hatása a közösségi és kulturális életre.

In: (Juhász Erika – Szabó Irma szerk.) *Nemzetnevelés – felnőttnevelés – közművelődés.* Debrecen: Csokonai Kiadó, Debreceni Egyetem, KultúrÁsz Közhasznú Egyesület, pp. 400-407.

(2010) La investigación acerca de los festivales

In: *Boletín Gestión Cultural No. 19.*, pp. 34-41.

<http://www.gestioncultural.org/boletin/files/bgc19-JZSzabo.pdf>

(2009) Theatre Festivals: Towards a Bigger Theatre Audience

(konferencia előadás) In: *13th International Symposium of Theatre Critics and Scholars on International Theater Festivals and Audience Development.* Újvidék/Novi Sad: Sterino Pozorje, p. 10.

<http://www.pozorje.org.rs/2009/symposium/s-JanosZSzabo.pdf>

(2008) Les festivals hongrois á la loupe

In: (ed. Autissier, A.) *L'Europe des festivals.* Paris: Université de Paris

Társszerzők: Hunyadi Zsuzsa, Inkei Péter, pp. 175-186.

(2008) Shifts and Breaks in Hungarian Theatre

In: (ed. Cas Smithuijsen) *Stage on Stage.* Amsterdam: Boekman, pp. 111-122.

(2007) *Culture 2000 under Eastern Eyes*

Társszerzők: Inkei Péter Daniela Langusi, Friss Judit.

Budapest: The Budapest Observatory

(2006) *Fesztivál-világ*

NKA Kutatások 3. Társszerzők: Hunyadi Zsuzsa, Inkei Péter. Budapest: Kultúrpon
Kht., Kelet-közép Európai Kulturális Obszervatórium Alapítvány

(2006) *Festival-World*

Társszerzők: Hunyadi Zsuzsa, Inkei Péter. Budapest: Kultúrpon Kht. Kelet-közép
Európai Kulturális Obszervatórium Alapítvány

- (2006) Budapest: Regaining Multiculturalism
Társszerző: Keresztély Krisztina In: (Ed. Dorota Ilczuk, Yudhishtir Raj Isar)
Metropolis of Europe: Diversity in urban cultural life.
Warsaw: CIRCLE, Pro Cultura Foundation, pp. 98-133.
- (2003) Kulturális non-profit szervezetek Debrecenben
Társszerzők: Csoba Judit, Juhász Erika, Márkus Edina
In: *Debreceni Szemle* 1/2003, pp. 27-52.
- (2001) *The Role of Arts on Processes of Social Change*
Szerkesztés. Társszerkesztő: Sabine Schaschl
Budapest-Bécs: Arts and Education Network
- (2001) Kulturális non-profit szervezetek Debrecenben
Társszerzők: Csoba Judit, Juhász Erika, Márkus Edina
In: *Acta Andragogiae et Culturae* 19., pp. 99-127.
- (2000) Society of Theatre Actors in Hungary
In: *Actas del V. Congreso „Cultura Europea”*
(Ed: Enrique Banús-Beatriz Elío) Pamplona: Centro de Estudios Europeos,
Universidad de Navarra, pp. 889-898.
- (1997) Siker és közösség
Társszerző: Forgon Emese
In: *Acta Andragogiae et Culturae* 16., pp. 89-105.
- (1996) Tradition and Invention in the Revival of the Non-Profit Sphere in Hungarian
Culture.
Társszerző: Szabó Csaba
In: (Ed: Enrique Banús-Beatriz Elío) *Actas del III. Congreso „Cultura Europea”*.
Pamplona: Aranzadi, pp. 693-707.
- (1996) A Nullpont Kulturális Egyesület története.
Társszerző: Forgon Emese
In: *Kultúra és közösség* 1996/1, pp. 133-149.
- (1995) A kultúra gazdasága - a gazdaság kultúrája
In: *Kultúra és közösség* 1995/1, pp. 182-187.